

Z počátků výuky češtiny pro cizince v Praze (K 35. výročí založení Ústavu bohemistických studií)

1. února 1978 vstoupilo v platnost nařízení rektora Univerzity Karlovy v Praze o zřízení Ústavu slovanských studií, jehož hlavním posláním bylo rozvíjet obor češtiny pro cizince. Ústav, který byl organizačně začleněn mezi základní pracoviště Filozofické fakulty, byl později přejmenován na Ústav bohemistických studií. V letošním roce si tedy připomínáme 35. výročí jeho založení, ale výuka češtiny pro cizince má na pražských vysokých školách mnohem delší tradici. Připomeňme si alespoň některé momenty z této historie.

Pražská univerzita, jež byla založena roku 1348 českým králem Karlem IV., byla roku 1882 rozdělena na českou a německou. Tak se čeština na české univerzitě stala jazykem výuky. Jak před časem vzpomínal jeden z prvních učitelů češtiny pro cizince na UK FF Emil Vejvoda:

[...] zahraniční studenti byli na Karlově univerzitě (české i německé) již v době dávno minulé, ale znalost češtiny, ev. němčiny, byla předpokladem. Naučit se těmto jazykům bylo věcí jednotlivců, a protože tehdy vysokoškolské studium daleko více vyžadovalo samostatnost studia a cílevědomost vytčené cesty než dnes, brali to studenti jako samozřejmou nezbytnost (Vejvoda, 1985, s. 33).

V Praze od roku 1707 existovala druhá vysoká škola – dnešní České vysoké učení technické. Tato škola byla založena jako inženýrská akademie. Zde byla poněkud jiná situace. Totiž dne 23.11.1863 byl císařem Františkem Josefem I. schválen tzv. Organický statut, jímž byla pražská polytechnika (dnešní ČVUT) reformována v moderní

technické vysokoškolské učiliště. Jako rovnoprávný vyučovací jazyk byla k němčině uznána čeština. Rozpory mezi českými a německými profesory nakonec vyústily 8. dubna 1869 v rozdělení polytechniky na českou a německou.

Není bez zajímavosti, že tato škola už od počátků své existence usilovala o propojení technického vzdělání se vzděláním humanitním, důraz zde byl kladem především na studium jazyků. Studium cizích jazyků bylo chápáno jako důležité nejen z čistě komunikačního hlediska (vždyť budoucí inženýři budou pracovat nejen v nejrůznějších koutech mnohonárodní habsburské monarchie, ale i jinde ve světě), ale i jako součást širšího kulturně historického vybavení budoucích inženýrů. V tomto ohledu pražská polytechnika předběhla dobu minimálně o sto let a stala se prototypem dnešních moderních technických univerzit.

Praga Přidalová, rusistka dlouhodobě pedagogicky působící na ČVUT, na základě studia archivních materiálů zjistila, že výuka češtiny probíhala na ČVUT až do konce školního roku 1865/1866, a to v rozsahu čtyř hodin týdně (Přidalová 1987, s. 24). Není však patrné, zda šlo o výuku češtiny jako mateřského jazyka, nebo o výuku češtiny pro cizince, respektive o výuku češtiny pro rodilé mluvčí, kteří navštěvovali německé školy.

Ve studii Pragy Přidalové dále zjistíme, že ve školním roce 1915/1916 byla vysána výuka češtiny pro nečeské posluchače, ale tuto výuku si nezapsal žádný z posluchačů české techniky (Přidalová 1987, s. 27). Jde v Praze o první pramenně doložený pokus otevřít pro cizince vysokoškolský kurs češtiny. Na významu mu fakt, že si nikdo tento kurs nezapsal, vůbec neubírá.

V období mezi dvěma světovými válkami, kdy se na Univerzitě Karlově výuka češtiny pro cizince podle Vejvodova svědectví nerealizovala, měli zahraniční studenti na ČVUT možnost kursy češtiny pro cizince navštěvovat. Jak vyplývá z Programu Československé státní vysoké školy obchodní na letní semestr školního roku 1922/1923¹ byl do programu jazykové výuky pro posluchače pražské techniky zařazen i „kurs češtiny pro cizojazyčné posluchače“, a to v rozsahu dvou hodin týdně (Program 1922/1923)². Kursy češtiny pro cizojazyčné posluchače najdeme v *Programu ČVUT* až do školního roku 1939/1940, tedy až do uzavření všech českých vysokých škol nacisty. V průběhu meziválečných let se pouze měnil rozsah výuky a čas-

¹ ČVUT v té době bylo tvořeno několika fakultami, které ale byly označovány jako „vysoké školy“. Jazykovou výuku pro celé ČVUT zajišťovala Československá státní vysoká škola obchodní.

² Program Československé státní vysoké školy obchodní, později Program Českého vysokého učení technického je seznamem vyučujících a přednášek na příslušný školní rok (jde o obdobu tzv. Karolinky, vydávané na UK). Tyto programy jsou uloženy v příruční knihovně v badatelně Archivu ČVUT v Praze.

tečně i její obsah a vyučující. V některých *Programech* jsou uvedeny i učebnice, podle nichž se vyučovalo (Skrbinšek 1922, Kozlovský 1925). Od školního roku 1935/1936 byly přednášky češtiny pro cizojazyčné posluchače povinné a celkem museli cizojazyční studenti absolvovat výuku v rozsahu 6 hodin týdně. Tato podoba se až do uzavření ČVUT ve školním roce 1939/1940 neměnila.

Situace se výrazně změnila po druhé světové válce, kdy do tehdejšího Československa začali ve velkém množství přijíždět studovat zahraniční studenti prakticky z celého světa a kdy se ukázala potřeba zajistit pro ně výuku českého jazyka. Tato potřeba se ukázala jako velmi aktuální a bylo nutno ji institucionalizovat. Postupně na každé pražské fakultě vznikala pracoviště, která výuku češtiny pro cizince realizovala; většinou byla součástí kateder jazyků či jazykových center. Postupně byla zakládána i pracoviště, která se zaměřovala na jazykovou, ale i odbornou přípravu zahraničních studentů pro studium na českých vysokých školách. Tato pracoviště, často byla zřízena mimo Prahu, se stala základem dnešního Ústavu jazykové a odborné přípravy UK (ÚJOP).³

Zahraniční studenti v této době přijížděli také na dnešní Filozofickou fakultu UK. I zde bylo třeba výuku češtiny pro cizince institucionalizovat, postavit na určitý pevný organizační rámec a zajistit ji personálně. Proto byl od školního roku 1947/1948 funkcí lektora češtiny pro cizince oficiálně pověřen Miloš Sova. Později k němu přibyl i Václav Týml, který se specializoval především na výuku Slovanů.

Datum 1.9.1947 můžeme považovat za prapočátek existence pracoviště, které na dnešní UK FF zabezpečuje výuku češtiny pro cizince.

Zahraničních studentů postupně přibývalo a narůstal i počet úkolů vyplývajících ze zajišťování jejich výuky, proto Ministerstvo školství, věd a umění svým přípisem č.j. 452/12 z 20.9.1952 vyjádřilo svůj souhlas se zřízením lektorátu jako pracoviště a potvrdilo lektora specialistu M. Sovu jako vedoucího tohoto lektorátu a Ivana Luttrera jako jeho tajemníka.⁴ Členy lektorátu se později stali i E. Vejvoda a Alois Krušina. Lektorát zajišťoval jednak výuku praktického českého jazyka zahraničních studentů pražských vysokých škol, jednak výuku praktického českého jazyka zahraničních studentů UK a také i výuku zahraničních studentů-bohemistů.

Situace však vyžadovala dalšího řešení. Katedra českého jazyka, obecného jazykozpytu a fonetiky, jejíž součástí byl i lektorát češtiny pro cizince, se stala neúměrně velikou; lektorát češtiny pro cizince bylo třeba osamostatnit. Bylo rozhodnuto o zřízení samostatné katedry češtiny pro cizince, a to s platností od 1. prosince 1956.

³ Organizační struktura i formální statut dnešního ÚJOPu se často měnily, sledovat tyto proměny ale není naším dnešním cílem.

⁴ Archiv Univerzity Karlovy (AUK), personální složka M. Sovy.

Vedoucím katedry byl jmenován M. Sova.⁵ Nová katedra češtiny pro cizince je již uvedena v *Přehledu kateder na universitě Karlově – stav k 20. 1. 1957*.⁶ A v *Úvodu ke Zprávě o činnosti filologické fakulty university Karlovy ve studijním roce 1956–1957* se dočteme:

Filologická fakulta university Karlovy byla letos organizačně posílena vytvořením nových kateder (novinářství a češtiny pro cizince) a přiřazením celouniversitní katedry ruského jazyka. Vytvoření katedry češtiny pro cizince se provedlo naprosto hladce.⁷

Zřízení této katedry bylo zcela oprávněné nejen k počtu studentů, kteří na ní studovali, ale především proto, že se v této době začal formovat i obor čeština jako cizí jazyk a že si pracovníci vyučující češtinu pro cizince vytvořili vlastní lingvodidaktické metody výuky, odlišné od metod uplatňujících se při výuce češtiny jako jazyka mateřského.

Už tehdy se vytvořila praxe, že výuku zahraničních bohemistů organizačně zajišťovala katedra češtiny pro cizince, která pedagogicky saturovala výuku praktických jazykových disciplín, ale na výuce odborných předmětů se podíleli učitelé katedry českého jazyka, obecného jazykozpytu a fonetiky; literárně vědní disciplíny zajišťovali učitelé katedry české literatury. Kursy češtiny pro zahraniční nebohemisty, tj. studenty jiných oborů než čeština, a zpočátku také studenty jiných fakult vedli pracovníci katedry češtiny pro cizince.

V průběhu dalších let výuku mimofakultních studentů převzal Ústav jazykové a odborné přípravy UK a katedra začala zajišťovat výuku zahraničních studentů, kteří na fakultu přijeli studovat ze zahraničních univerzit na krátkodobé (semestrální, dvousemestrální i dvou a tříměsíční) stáže – dnešní výuka pro stážisty a postgraduandy. Dále pokračovala výuka fakultních studentů, kteří zde studovali jiné obory než češtinu (dnešní terminologií řečeno: kursy pro nebohemisty), ale hlavní náplní katedry byla výchova budoucích zahraničních bohemistů; ti na katedře studovali v pětiletém studijním programu. A nelze pominout, že někteří z učitelů katedry se podíleli i na výuce v Letní škole slovanských studií, která na UK obnovila svou pravidelnou činnost v roce 1959.⁸ K 31. srpnu 1961 odešel do důchodu vedoucí katedry M. Sova.⁹

⁵ Dokumenty o tom jsou uloženy v AUK, fond Filologická fakulta, děkanát, 1956, 501–636, kart. 273, inv. č. 1510.

⁶ Viz Informační zpráva university Karlovy, roč. II, čís. 5 z 29. 1. 1957, uložena v AUK, fond Filologická fakulta, děkanát, 1957, 400–440, 5, kart. 283, inv. č. 1520.

⁷ Uloženo tamtéž.

⁸ Podrobněji k historii pražské Letní školy slovanských studií viz: Hasil 1987, 1996–1997, 2001, 2012; Šára 1997; Kuklík 2002, 2008.

⁹ Viz dopis děkana FF UK M. Sovovi ze 7.10.1961 – uložen v AUK, personální složka M. Sovy.

Novým vedoucím katedry byl jmenován Jiří Hronek, který nedávno před tím přešel na katedru z ministerstva školství.

V průběhu šedesátých let katedru posílili noví mladí lingvisté, kteří se specializovali na výuku češtiny pro cizince a vytvořili pevné, odborně zdatné jádro katedry a kteří se nechali inspirovat svými staršími kolegy k rozvinutí nových lingvodidaktických postupů při výuce češtiny pro cizince. Stali se i autory osvědčených učebnic češtiny pro cizince, dlouhodobě používaných nejen na katedře, ale i na zahraničních bohemistických pracovištích. Platnými členy katedry se postupně stali Milan Šára, František Čermák, Alena Trnková, Jan Holub, Jiřina Luttererová, Kamila Filipová, Jiřina Sedláková, Ludmila Nováková, Vlasta Šustalová a další. Naopak někteří pracovníci katedru češtiny pro cizince opustili – A. Krušina, I. Lutterer, I. Šaunová, S. Heřman...

Působení katedry výrazně poznamenala éra tzv. normalizace života československé společnosti na počátku sedmdesátých let 20. století. Vedení a téměř všichni členové katedry češtiny pro cizince byli shledáni politicky nespolehlivými, zároveň ale byli pro zajištění výuky zahraničních studentů nezbytní. Nové vedení fakulty a univerzity muselo tuto situaci řešit. Řešení, které by dokázalo zohlednit obě výše uvedené skutečnosti a které by navíc dokázalo dostat výuku a výchovu zahraničních studentů pod přímý vliv vládnoucí ideologie, se našlo ve zrušení samostatné katedry češtiny pro cizince a v její transformaci v oddělení češtiny pro cizince při katedře českého jazyka na UK FF. V Archivu Univerzity Karlovy však o této skutečnosti nejsou uloženy žádné dokumenty. Je třeba se v tomto případě opřít o vzpomínky pamětníků a o Seznamy přednášek na FF UK z té doby. Seznam na šk. rok 1969/1970 ještě samostatnou katedru češtiny pro cizince uvádí. V Seznamu na šk. rok 1970/1971 ji již nenajdeme. Oddělení češtiny pro cizince, jehož vedením byla pověřena V. Šustalová, bylo podřízeno vedoucímu katedry českého a slovenského jazyka prof. Václavu Křístkoví.

Se situací v oddělení však ani nyní nebylo normalizační vedení fakulty a univerzity spokojeno, vedení katedry českého a slovenského jazyka nedokázalo v dostatečné míře realizovat v oddělení češtiny pro cizince normalizační politiku především v „kádrové“ oblasti. Jinak řečeno, prof. Křístek nesplnil stranický úkol a neprovedl kádrové výměny v oddělení češtiny pro cizince. Proto opět došlo k organizačním změnám, jež měly zajistit posílení vlivu normalizačního vedení na pracovníky oddělení i studenty a důsledně i na tomto pracovišti zabezpečit vedoucí úlohu Komunistické strany Československa a její ideovou linii. Z iniciativy prorektora Vítězslava Ržouňky vydal dne 16. ledna 1978 rektor Univerzity Karlovy prof. Zdeněk Češka přípis o zřízení Ústavu slovanských studií Univerzity Karlovy¹⁰.

¹⁰ Opis přípisu uložen v archivu Ústavu bohemistických studií na UK FF.

Ústav slovanských studií tak oficiálně vznikl 1. února 1978 sloučením oddělení češtiny pro cizince při katedře českého a slovenského jazyka UK FF a katedry Letní školy slovanských studií; jeho název byl odvozován právě z názvu Letní školy, která původně měla ve svém programu vedle bohemistických studií i výuku ruského jazyka (rusistika na LŠSS měla ve své době vynikající evropskou úroveň odvozovanou z prestižního postavení pražské rusistiky) a také dalších slovanských jazyků, především slovenštiny, lužické srbštiny a dalších. Letní škola slovanských studií a i nový ústav měly studovat bohemistiku v širším slovanském kontextu.

Jiří Hasil, Praha

Literatura

- Hasil J., 1987, *30. jubilejní Letní škola slovanských studií v Praze*, „Naše řeč“ 70, s. 96–98.
- Hasil J., 1996–1997, *Čtyřicet let pražské Letní školy slovanských studií*, „Český jazyk a literatura“ roč. 47, č. 7–8, s. 187–189.
- Hasil J., 2001, *Čtyřicet let pražské Letní školy slovanských studií*. „Bohemistyka“ I, č. 3, s. 255–260.
- Hasil J., 2007, *Jubilejní rok 2007 aneb Ohlédnutí za šedesátiletou historií výuky češtiny pro cizince na UK FF v Praze*. In: M. Hrdlička – J. Hasil (eds.), *Přednášky z 51. běhu Letní školy slovanských studií*. Univerzita Karlova v nakl. ISV, Praha, s. 200–227.
- Hasil J., 2011, *K výuce literatury a výběru literárních textů pro zahraniční studenty češtiny*. In: M. Balowski – M. Hádková (eds.), *Svět kreslený slovem*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem, s. 191–197.
- Hasil J., 2012, *55 let pražské Letní školy slovanských studií*. In: kol., *Čeština jako cizí jazyk VI. Materiály z VI. Mezinárodního symposia o češtině v zahraničí*, Euroslavica, Praha, s. 20–27.
- Kozlovský J., 1925, *Česká maturitní čítanka*. Brno.
- Kuklík J., 2002, *45 let pražské Letní školy slovanských studií*. In: kol., *Čeština jako cizí jazyk IV. Materiály ze 4. mezinárodního symposia o češtině jako cizím jazyku*, Univerzita Karlova, Praha, s. 61–69.
- Kuklík J., 2008, *Letní škola slovanských studií na prahu druhého padesátiletí. Historie, současnost a perspektivy*. In: kol., *Čeština jako cizí jazyk V. Materiály z V. mezinárodního symposia o češtině jako cizím jazyku*, Euroslavica, Praha, s. 129–140.
- Přidalová P., 1987, *Z historie výuky jazyků na pražské české technice (období 1846–1918)*. „Acta polytechnica – Práce ČVUT v Praze“ 8 (VI, 3), s. 5–27.
- Skrbinšek J., 1922, *Česká čítanka pro cizince*. Nakladatelství Šolc a Šimáček, Praha.
- Šára M., 1997, *Letní škola slovanských studií čtyřicátími*. In: kol., *Přednášky z XL. běhu LŠSS*, Univerzita Karlova, Praha, s. 7–12.
- Vejvoda E., 1985, *Počátky hromadného vyučování češtiny pro cizince*. In: J. Tax (ed), *Čeština jako cizí jazyk I. Materiály z první metodologické konference Ústavu slovanských studií filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*. Univerzita Karlova, Praha, s. 33–39.